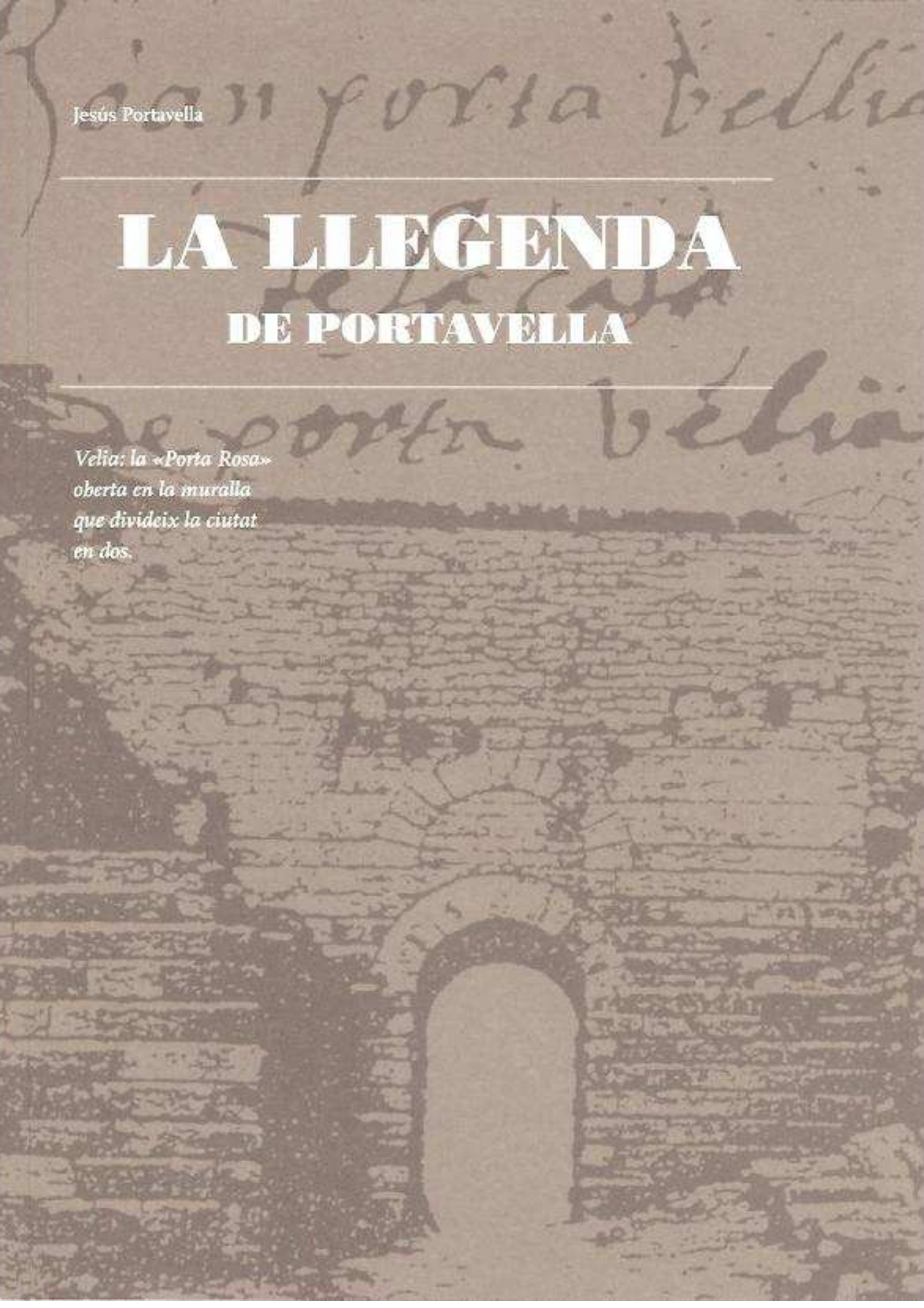

Jesús Portavella

LA LLEGENDA DE PORTAVELLA

*Velia: la «Porta Rosa»
oberta en la muralla
que divideix la ciutat
en dos.*

Introducció

La llegenda de Portavella es fonamenta amb la relació i la influència de la civilització grega a Catalunya. Per disposar d'una bona base documental havíem d'aconseguir la màxima informació possible sobre el que van arribar a fer els grecs en el nostre país. El lloc més adient per trobar la informació adequada va ser la biblioteca de l'Institut d'Arqueologia, facultat de Geografia i Història. Dels llibres consultats destaquem: *Els grecs a Catalunya* d'Eduard Ripoll Perelló, Barcelona, Karia 1983; *Contactos y relaciones entre la Magna Grecia y la Península* de Antonio García Bellido. Madrid, Academia de la Historia, 1935; i *Ciutats focences del litoral cosetà*, d'Agustí Ma. Gibert i Olivé. Barcelona, Editorial Avenç, 1900. Classificats dins de l'apartat *Espanya grega*.

Gibert i Olivé ens explica la gran quantitat de restes gregues trobades arreu del territori. Moltes d'aquestes peces passaren a mans de particulars per haber-les trobades a les seves propietats, altres es troben al Museu Arqueològic Provincial de Tarragona. Totes les peces trobades es descriuen amb detall així com el nom dels seus descobridors. Al Museu hi ha escultures amb el peu de la base escrit amb grec. Però Gibert i Olivé ens descriu només una part de Catalunya. Copiem un fragment del seu llibre com homenatge a la seva tasca investigadora:

[...] al explanarse la via férrea d'Almansa á Valencia y Tarragona, tinguérense de rómpre grossos y antiquíssims murs ornats de pinturas, murals ab divinitats y ratllas de signes, potser escriptura (Bustro fedonte), y vorejats de petits fragments de vasos y de rajolas ab ratllas y figuras negras, terriça un poch grossera que sembla d'estil grech arcaich oriental ó bé de fabricació local ó indigena [...].

Aquest fet va ocórrer al terme municipal de la Pineda, a la partida del Clot del Lledoner.

La llegenda de Portavella sorgeix com una conseqüència lògica, després d'haver dut a terme la investigació necessària per construir l'arbre genealògic de la nostra família. Un cop acabat l'arbre en la seva primera fase, la pregunta era: com podíem descobrir l'origen etimològic del topònim Portavella?

Una de les fonts que no es podia descartar és la que correspon a la tradició oral de la nostra família (branca de Vic). Si bé no disposem de documents acreditatius de la veracitat dels fets, no per això havíem de deixar perdre tota aquesta abundosa font d'informació. La major part dels documents trobats han corroborat la veracitat de moltes de les històries trameses de viva veu pels nostres avis. Diuen que al cap d'un centenar anys la tradició oral es perd. Sabíem que els nostres avantpassats venien d'Alpens. Aquesta afirmació s'ha pogut comprovar l'any 1978, trobant el document de quan l'últim avantpassat, nascut al segle XVIII, havia marxat d'Alpens a la primeria del segle XIX i es va establir a la ciutat de Vic. Havien passat prop de 200 anys d'aquest fet. Al bosc anomenat de Can Portavella, a Vilalleons, es troba una roca de gran dimensió coneguda com la roca del Francès, en record d'un soldat francès mort en aquell lloc durant la guerra de la independència. Hem pogut comprovar que aquest fet va ocórrer l'any 1809.

Després de les fonts documentals i la tradició oral, la tercera font emprada penetra en el camp de la llegenda. Es fonamenta en una segona

lectura dels documents i de la història. Una acurada lectura entre línies, com a suport d'unes hipòtesis versemblants. S'ha fet especial esment de la llegenda. La tradició oral més antiga, és la que convergeix procedent de diferents branques familiars, divergents en més de tres-cents anys. Aquesta forta tradició oral es refereix als orígens de la família. Les veus ens diuen que la família Portavella és oriünda d'Itàlia. Quan van provenir d'Itàlia, si tenim en compte que la masia Portavella ja era esmentat en un document del segle XII, que feia referència a fets ocorreguts al segle X?.

Creiem que l'estudi de l'etimologia del nom dels llocs de Catalunya, és un bon exercici d'inici i suport de posteriors investigacions arqueològiques. Molts dels noms dels llocs han resistit el pas del temps.

Per exemple, referent a la conquesta dels sarraïns podem llegir:

“Alguns historiadors, com Codera o Millàs Valliciosa, que han estudiat els límits de la conquesta àrabo-musulmana a la regió pirinenca, afirmen que els musulmans no penetraren mai al Ripollès i ni a Besalú [sic] GGCC, vol 3, pàg. 308.

A l'”Episcopològic de Vich”, JC 1891, llegim: *“Les armes dels cristians, retirats a l'asil de les muntanyes van poder estendre's i recuperar part del domini sarraí”*

“La ciutat de Vic va quedar despoblada per espai de vuitanta anys, car els seus habitants van fugir a les muntanyes”.

Podem dir que a la Catalunya Vella els sarraïns no van dominar més enllà de mig segle i escaig. Això fa que en aquest territori no siguin tant nombrosos els topònims d'origen àrab com hom pot suposar. En Joan Coromines assenyala un sòl arabisme toponímic a l'Empordà, *Jafre*.

Per tant podem afirmar que els topònims d'arrel preromana: grecs, indoeuropeus en general, tot i sent escassos existeixen en un nombre prou significatiu. Amb aquest fet donem testimoni del seu origen històric i del profund i llarg període de més de quatre segles d'intensa colonització grega que va comportar una perfecta simbiosi amb el poble iber.

Partint d'unes hipòtesis versemblants podem anar descobrint els ètims que donaren origen als noms actuals de moltes poblacions importants de Catalunya. Posarem l'exemple de Girona: Els grecs, acostumaven a construir un *ieron (Ieron)*, temple dedicat al Déu més important, Zeus, en els punts més notables dels camins de llarg recorregut, perquè els que passaven per aquell lloc poguessin aturar-se i pregar al seu Déu. Havien construït molts d'aquests temples o ierons, en diferents llocs, però un d'ells es va convertir més tard en una ciutat, Girona. El temple de Zeus fou transformat pels romans en el temple de Júpiter, lloc on més tard va ser bastida la catedral.

Ieron, en llatí, *Hieron*, del qual deriva (*Iero-nomos*) *Hiérónimus*, sacerdot encarregat del santuari. Posteriorment *Hiérónimus* es transformà en *Gerónimus*, i la ciutat en, *Gerunda*.

Haviem trobat tots els arguments per explicar la llegenda de Portavella, i, per una altra banda, havíem assolit la construcció de l'arbre genealògic de la nostra família. Ens faltava resoldre un punt de contacte entre un treball i l'altre. La pregunta que ens vam fer fou la següent: Algun avantpassat dels Portavella havia escrit el seu cognom amb una grafia diferent? La resposta fou positiva.

Imagineu la nostra sorpresa quan, tot buscant documentació per bastir l'arbre, vam trobar el document clau:

“En el conjunt de cambres, sales i espais més o menys protegits de la humitat, però sempre coberts per una espessa capa de pols, addició de mil finíssimes capes de pols sedimentades dia rere dia, setmana rera setmana, temps rere temps, podem suportar, amb molta endurança, el pes de grans volums relligats, sota dels que descobrim els documents més amagats que preserven així, de mirades indiscretas, la història més secreta de la nostra família.

Quan abastem, amb la nostra exigua pràctica de paleògrafs afeccionats, el cognom d'un Portavella, penjat a la part alta d'un document, una estranya sensació de triomf ens embolca. Amb molta cura, el document és examinat, transcrit i classificat pel seu subsegüent estudi. De vegades la troballa es produeix casualment. Un petit paper plegat de dimensions reduïdes, ennegrit i greixinós...”

D'aquesta manera vam trobar el testament hològraf del nostre avantpassat, en *joan porta vellia de casa porta vèlia*, datat el juliol de 1601. Fou un punt de connexió entre la llegenda i la història.

Jesús Portavella,

En nom de tots els que han col·laborat en la construcció de l'arbre genealògic i del suport donat a la redacció d'aquest treball d'investigació que presentem. Moltes gràcies.

LA LLEGENDA DE PORTAVELLA

Capítol 1

Història dels foces

És imprescindible per poder comprendre la Llegendada de Portavella, fer un repàs dels fonaments històrics en què es recolza. Grans historiadors com Titus Livi, Polibi o Heròdot, entre altres, ens han descrit amb magnífics relats, fets que directa o indirectament van donar origen a la història de Catalunya.

No pretenem abusar de la paciència i generositat dels lectors si, en aquest capítol inicial, recordem fets històrics que suposem ja coneixien. Més aviat pretenem fer una recordança d'allò que en el seu dia van estudiar, però, degut al pas del temps va romandre deturat en algun racó de llur memòria.

Per tot això, la rel original de la nostra llegenda l'hem situada lluny de les nostres terres, d'aquesta manera disposem d'un antecedent històric més complet com a recolzament, fonament i major coneixença dels posteriors esdeveniments ocorreguts a Catalunya amb la colonització grega, i, tanmateix amb la decisiva intervenció romana, iniciada amb el desembarcament a Empúries del cònsol Marc Porci Cató i les seves legions. Els moviments dels pobles, les seves migracions i establiments, ens han de dur a l'anàlisi final, origen de la llegenda de Portavella.

Heus ací el recull històric que hem seleccionat:

Focèa fou una ciutat estat jònica situada en la costa de l'Àsia Menor, a meitat camí entre Troia i Esmirna. L'historiador grec Heròdot ens explica molt detalladament l'expansió dels foces arreu del Mediterrani i llur arribada a la península Ibèrica. Els naturals de Focea foren un dels primers grecs que realitzaren llargs viatges per mar, establint nombroses colònies i contactes amb els habitants de la península i el sud de França. Argantoni, que fou rei dels tartessos, va resultar ser un gran amic i aliat dels foces. Primerament els va oferir el lloc que volguessin de les seves terres per establir-se, abandonant la Jònia. Al no aconseguir el seu propòsit i en assabentar-se del perill que patien els foces a les seves terres d'origen, degut a la invasió dels medes, els va donar diners, perquè poguessin construir una muralla que embolqués la ciutat de Focea. Gran amistat va existir, doncs, entre tartessos i foces.

Un temps més tard el meda Hàrpag, fet general per Cir, conquerí les ciutats de la Jònia. La primera fou Focea. Iniciat el setge, Hàrpag els va donar la possibilitat de rendir-se. El signe de l'acatament era l'enderroc d'un baluard i la consagració d'una casa a Cir el Gran. Els grecs van sol·licitar un dia per a pensar-s'ho, així com enretirés les seves tropes de la muralla. Tot intuïnt el que pensaven fer, Hàrpag els va acceptar aquesta proposta. D'aquesta manera els foces van carregar els seus vaixells, embarcant a tota la població, els seus béns mobles i tot el que es van poder endur, fugint mar endins. Aquest fet va tenir lloc el 546 a.C.

Anys abans s'havia iniciat la gran talassocràcia focense, havent assolit un gran període d'expansió entre el 580 i el 540 a.C. Primer contacte amb el poble tartessi vers el 630 a.C. Fundació de Massàlia el 600 a.C. Fundació d'Alàlia el 563 a.C., amb motiu d'un oracle, aproximadament vint anys abans de la caiguda de Focea, entre altres ciutats.

Aquesta talassocràcia explica, fins a cert punt, l'abandó de la ciutat de Focea a mans dels perses. Aquests grecs no es trobaven lligats a aquesta terra atès que ells consideraven tot l'àmbit mediterrani com la seva casa. Encara que Focea fou la ciutat mare, no era la seva sola pàtria, ja que per a ells, les altres ciutats focees eren també casa seva. Sobretot el mar Mediterrani, on eren senyors dominants amb els vaixells de guerra i transport de mercaderies anomenats penteconters. Aquests vaixells de forma allargada amb un equipament de cinquanta remes, podia competir de sobres amb la resta de vaixells de l'època, els quals eren més arrodonits i de major cabuda, però que es trobaven a mercè dels vents. En revenja, amb el vent contrari, els penteconters podien continuar la seva ruta sense pèrdua de temps.

Havent mort el seu aliat tartessi, el rei Argantoni, els foceus fugitius van optar per establir-se a la seva ciutat d'Alàlia, situada a l'illa de Còrsega. En aquella illa van viure per espai d'uns cinc anys, junt amb els foceus residents des de la fundació d'Alàlia. Els sobrevinguts en gran nombre es van dedicar a incomodar els territoris veïns. Degut a això, els estrucos i cartaginesos, de comú acord, van organitzar una armada de seixanta naus cadascun per castigar els foceus. Aquests, també amb seixanta naus els van sortir al pas al mar de Sardoni (Tirré). De la batalla naval, els foceus van assolir una victòria púnica, ja que van perdre quaranta vaixells i els vint restants van quedar inservibles, atès que se'ls hi van doblgar els esperons que duïen a la proa, els quals feien servir usualment per a la tàctica naval de l'abordatge, era el 535 a.C.

En vista dels problemes que representava la seva estada a Còrsega, van tornar a Alàlia agafant els familiars i tot el que es van poder endur, abandonant Còrsega, rumb a les platges de Reggio. Prop de la desembocadura del riu Alento van conquerir un petit poblat indígena preexistent (probablement Felh) anomenada posteriorment Elea.

Sobre un roquerar, al punt més alt, bastiren la seva acròpolis. En aquest lloc fundaren un santuari en honor de Cirnus (Kyrnos), un heroi fill d'Heracles. Això ho van dur a terme en adonar-se que havien fet una errònia interpretació, en el seu dia, de l'oracle de la Pítia: van confondre el nom de l'heroi amb el nom grec de l'illa de Còrsega. Aleshores compregueren que havien arribat a la fi del seu èxode.

Capítol 2

La colonització grega

Deixem en aquest punt els focs a la ciutat d'Elea, anomenada Vèlia pels romans, i passem a fer un balanç del gran nombre d'assentaments realitzats a la península ibèrica i sud de França, tot fent ressalt de les importants penetracions terres endins.

Des de la fundació de Massàlia (l'actual Marseille) vers l'any 600 a.C., fins a les guerres púniques entre romans i cartaginesos, van passar prop de 400 anys de domini focu. Sent aquesta branca de grecs la que va donar més potència a la talassocràcia, al marge dels calcis, aqueus, espartans, locres i lidis.

Encara que la major part dels assentaments han estat localitzats a la costa, també se'n troben a l'interior del país.

Al sud de França trobem perfectament localitzades les colònies gregues de *Monoikos*, *Nikaia*, *Antipolis*, *Athenòpolis*, *Olbia*, *Kitharistés*, *Tauroektion*, *Agàthe*, *Rhodanousia* (aquesta a 80 quilòmetres terra endins) i moltes altres a la Provença.

A les costes d'Ibèria s'han descobert les colònies de *Rhode*, *Emporion*, *Hemeroskopeion*, *Alonis*, *Akra Leuré* i *Mainàke*; sabem que van existir moltes altres, d'emplaçament no tant exactament definit, però que ningú no posa en dubte la seva existència: *Pyrene* (aquesta per la seva ubicació segurament va donar nom als Pirineus), *Cypsela*, *Callipolis*, *Salauris*, *Lebedontia*, *Cherronesus*, *Hyops*, *Tytichae*, *Hystra*, *Hylackes*, *Planesia Nésos*, *Oinoússa*, *Strongyte Nésos*, *Herakléous Nésos*, *Molýbdana*, *Àbdera* i *Heràkleia* (La grafia emprada és la de García Bellido, 1948).

Aquesta seria la relació de les colònies gregues que ens han arribat per la història; de moltes encara s'ha d'identificar el seu emplaçament sobre el territori actual.

Si ens apropem i examinem a poc a poc el territori, podem fer un inventari més localitzat. Per exemple: jaciments grecs detectats entre Castelló de la Plana i Múrcia amb penetració en el territori fins a 90 quilòmetres: Tossalet de les Forques, Punta d'Orlevi (Vall d'Uixó), Almenara, Sagunt, Tossal de Manises, l'Alcúdia d'Eix, Penya Negra (Crevillent), Santa Pola, Arxena (Cabezo del Tío Pío), Los Saladares (Oriola), Cabezo Lucero i el Molar (Guardamar del Segura).

En general podem afirmar que la penetració grega a la península va ser, en un període mínim de 400 anys, molt important. Les troballes de diferents peces arqueològiques cobreixen quasi la meitat de la superfície del territori peninsular (segons el mapa publicat per García Bellido). Més que conqueridors, els grecs van ser colonitzadors, aportant els seus coneixements, col·laborant amb els pobles ibers en llur desenvolupament, arribant a una simbiosi quasi total (per exemple: les dracmes gregues serveixen de model per les monedes ibèriques). Van batre moneda en el segle 5è a.C., petites peces d'argent. Al final de la segona guerra púnica és quan es nota més la simbiosi, atès que els ibers copien l'estil de les dracmes gregues d'Empòrion, fora dels assentaments grecs de la península.

El fenomen de la penetració grega a Catalunya té un antecedent clar en el que va passar amb la civilització egípcia. La penetració comercial grega a

l'imperi egipci va començar amb la fundació de la ciutat de *Naucratis* (sobirà del mar) el 635 a.C. Aquesta penetració va culminar tres segles després amb l'arribada d'Alexandre el Magne a Egipte el 332 a.C., on va fundar un any després a la riba occidental del delta del Nil, la ciutat d'Alexandria, una de les ciutats més famoses del món antic. La seva biblioteca rep a Euclides vers l'any 300 a.C. i trobem a Eratòstenes, cap de l'esmentada biblioteca el 250 a.C.

Així, tot i que la civilització egípcia era molt superior a la ibèrica, no va poder resistir la influència cultural hel·lènica. La llengua grega molt més intel·ligible que el llenguatge original egipci, es va imposar en la toponímia del país del Nil.

Quan els romans arribaren a Egipte, es trobaren amb els topònims grecs totalment imposats. A 650 quilòmetres riu amunt: *Tebas* (Diospolis), quan en la llengua original egípcia es deia *No*; *Heliopolis*, en egipci *On*; *Piràmides*, paraula de clar ressò grec, per *Pi-Mar* en la llengua egípcia; l'*Esfinx*, monstre de la mitologia hel·lènica; *Obeliskós*, una altra paraula grega, etc.

Per tant, si els egipcis no van poder resistir l'abassegador domini de la llengua grega, tot i no perdre la seva identitat cultural, resta molt clar que aquesta influència fou també molt important i decisiva en la implantació dels topònims de Catalunya, atès que no té punt de comparació amb la rudimentària cultura ibèrica, que van trobar els grecs durant mil anys, durant quatre segles de fort contacte comercial i cultural amb els ibers, amb la gran civilització egípcia.

Capítol 3

Vèlia, ciutat de la Magna Grècia

La ciutat marítima que tanca la vall de la Lucània correspon actualment a l'anomenada Castellmare de la Bruca, que pertany al terme municipal d'Ascea, a la província de Salerno. Aquesta ciutat es va construir, en part, sobre l'antiga ciutat de Vèlia.

Aquest nom ens duu a reprendre la història dels focuus que havíem deixat interrompuda en els primers capítols. En aquest punt, la història dels focuus s'esdevé la història de llur ciutat.

La ciutat d'Elea, de la Magna Grècia, llatinitzada Vèlia, va bastir la seva acròpolis sobre una pedregosa carena que conclou amb un promontori situat a un centenar de metres sobre el nivell del mar. L'acròpolis fracciona la ciutat en dues parts, ja que aquesta es troba dividida per la carena que avança perpendicularment a la línia de mar. Com que era una ciutat port, des de l'anomenada Porta Marina, a nivell del moll principiava la seva via central. Tot començant la pujada cap a la carena, destaquem primer, a una cota de 8 metres sobre el nivell del mar, el santuari del culte imperial. Cap a la cota 20, les restes d'un temple iònic. Poc més amunt una àrea porticada. A continuació, i situats a la cota 35, un anomenat complex de Ninfes. En aquest punt i a l'esquerra de la via central o principal, un camí ens durà fins a l'acròpolis. Continuant pujant per la via, a la seva dreta, se situen les termes a una cota de 50 metres. A partir d'aquest punt del recorregut la via s'endinsa, a poc a poc, entre un roquerar a banda i banda, fins a arribar a un punt situat a una cota altimètrica de 70 metres, a 10 metres per sota de la carena en aquell punt. Aquí en una pregona gorja entre roques, s'obre un túnel de 5,90 metres de llarg que travessa la carena situada en el punt mig de la ciutat.

Aquest túnel, anomenat la "Porta Rossa", pren el nom del marbre rosa dominant a l'obra. Fou construït el 350 a.C. tot de pedra tallada. Té una amplària de 2,70 metres. La volta és de pedra isòdoma amb un arc de mig punt. La imposta se situa a 6,20 metres del nivell de terra. Aquesta "Porta" es considera com la millor representació de l'arquitectura grega fora de Grècia. Sobre la "Porta", després d'un arc de descàrrega, es va afegir un mur, al segle II a.C., bastit amb pedres més petites i irregulars. A l'altre costat del túnel la via continua pel barri nord de la ciutat, baixant fins a la porta de Marina Nord, que dona pas a fora muralla.

A l'acròpolis s'assenta un temple iònic, un teatre i el santuari de Poseidó, Déu principal de la talassocràcia grega.

Després d'un primer reconeixement per Schleuning, l'any 1889, les excavacions es van iniciar l'any 1927 en una primera fase. L'any 1935 es van excavar a algunes cases helenístiques romanes. Una recerca més àmplia de l'àgora i de la part baixa del vessant meridional es va portar a terme l'any 1950. Però la recerca més metòdica i programada, tendent a establir l'estructura urbanística de la ciutat i del moment de la seva expansió, no es va dur a terme fins a l'any 1961.

Des de la seva fundació pels foces, la ubicació de la ciutat de Vèlia fou determinant en el comerç dels foces-massaliotes. La influència que hi tingué l'art iònic es troba present en una àmplia zona d'Itàlia meridional. Quan Atenes, seguint la política de Pèricles, va dedicar-se a la zona occidental del Mediterrani va trobar uns bons aliats amb els foces de Vèlia. L'ur suport va ser determinant. El seu nivell cultural queda palès en la presència dels grans pensadors Parmènides i Zenon, i del poeta i filòsof Colofoni Senofane.

Vèlia es va aliar definitivament amb Roma, l'any 272 a.C, durant el segon consolat de Spurio Carvilio. La seva decadència, a l'edat mitjana, va ser deguda fonamentalment per l'atac dels sarraïns que la van pràcticament destruir. Va ser habitada fins a l'any 600, aproximadament.

En el facsímil de la "Cosmografia" de Ptolomeu, segons el còdex Ilatí del segle XV de la Biblioteca Universitària de València, figura el topònim de *Vèlia*, com a ciutat, dins de la península ibèrica, situada al país dels caristis. Ja sabem que Claudi Ptolomeu fou una gran astrònom, matemàtic i geògraf que visqué a Alexandria, focus de la cultura hel·lènica, al segle II de la nostra era. L'emplaçament exacte de la *Vèlia Hispànica* no es coneix, però se situa al nord peninsular, en una franja territorial entre Vitòria i Oviedo. Els investigadors, que arriben a situar-la inclús a les fonts de l'Ebre, no s'han posat d'acord sobre el seu emplaçament exacte, atès que el punt concret del jaciment no s'ha trobat, malgrat la gran quantitat de runes trobades en aquells indrets.

El que se sap de cert, és que hi van batre moneda. Encara que aquesta moneda es troba classificada com ibèrica, els autors i especialistes en el tema tradueixen les seves inscripcions de diferent manera, però amb una coincidència comuna: Vèlia.

La classificació ibèrica es troba per *Kueliokos*. La interpretació feta pel doctor Hess és *OELIEQS* o *VELIEQOS* de Vèlia, el doctor Delgado transcriu *VELIA-QS*, i el doctor Hübner, *OLEIHQS*. Com què molts d'aquests signes ibèrics tenen una clara similitud amb el grec, la transcripció feta en aquest estudi és la de *ELIEAM* o *ELIOCS* segons es faci amb el significat dels signes grecs o ibèrics. Aquí veiem que *Elieam* s'apropa inclús més al nom antic de Vèlia, que era *Elea*. Aquesta ciutat no s'ha de confondre amb Veleia, ciutat romana situada en aquelles contrades.

A les monedes de la Vèlia ibèrica el grafisme emprat detona clarament una influència grega total. El detall de dos dofins, en les monedes d'un poble de terres endins, que mai havia vist el mar, denota clarament la influència de la talassocràcia grega i el seu domini cultural total.

El que és ben cert, és que el nom de Vèlia ha perdurat en el temps fins arribar a ser recollit pel geògraf Ptolomeu.

Per tant els grecs, com a colonitzadors, no van dubtar a posar el nom de la seva ciutat d'origen a nous assentaments situats molt lluny de la Mediterrània. Costum habitual en totes les èpoques, com la més coneguda dels conqueridors espanyols a terres americanes. També els grecs tenien esperit de conqueridors, no oblidem l'epopeia d'Alexandre el Magne, que va arribar fins a l'Índia.

Capítol 4

L'antiga casa senyorial de Portavella

La inscripció de can Portavella al Registre de la Propietat de Puigcerdà, apareix tardanament, atès que no és fins a l'any 1948 en què consta una primera reinscripció en el llibre 2 de les Lloses. Inutilitzat aquest llibre per un incendi ocorregut l'any 1952, la reinscripció definitiva, feta per motius d'herència, es dugué a terme el 13 de març de 1956. (1ª inscripció: finca 148, foli 222, Tom 263, llibre 3). Aquesta diu textualment:

“Rústica: Casa número cinco, manso heredad Portavella, sita en término de San Martín de Viñolas, municipio de les Llossas, midiendo la casa ocho mil novecientos diez y ocho palmos cuadrados, o trescientos treinta y siete metros diez milímetros cuadrados, y las tierras seiscientas setenta y cinco cuarteras cuatro cuartanes, o doscientas dos hectáreas sesenta áreas, entre cultivo, bosque, yermos y rocales, con las dos casas Solarás y Masot, números cuatro y diez, que ocupan respectivamente cincuenta y nueve metros doscientos cincuenta y cuatro milímetros cuadrados y setenta y dos metros quinientos cincuenta y seis milímetros cuadrados y la casita Falgosas, número tres, de cincuenta metros setecientos ochenta y nueve milímetros cuadrados. Linda el conjunto, al Este con los mansas Muntadas, Tremolosa y Clará; al Sur con los mansas Rocafiguera, Tremolosa i Anfrúns; al Oeste con los mansas Anfrúns, Pujampí y Castell de Santa Magdalena; y al Norte con mansas Castell de Santa Magdalena, Dachs y Davesa...

Apart del petit lapsus confonent Santa Magdalena amb Santa Margarida, aquesta inscripció registral ens situa dins d'una gran propietat de 202,60 hectàrees, i ens dóna referència més endavant en la inscripció, que era propietat, a final del segle XIX, d'en Josep Vilarnau i Escrigas (Testament atorgat pel Notari de Manresa, en Josep Maria Thomasa en 8 de novembre de 1894). El cognom Escrigas es troba molt vinculat amb el de Portavella, des del casament, el 1748, de Joan Escrigas amb la pubilla de Can Portavella, Maria Anna Portavella i Vilarrasa. En canvi l'esmentat testament no aclareix la procedència del domini sobre la propietat.

L'esmentada propietat es troba situada en el terme municipal de les Lloses, terme que agrupa una sèrie d'antics nuclis habitats ubicats dins o a prop de la majestuosa vall de les Lloses. Destaquem, Viladonja, annexat el 1974, Matamala, Vallespirans, Maçanós, la Riba, Estiula, Cornubí, i el nucli de Sant Martí de Vinyoles, que inclou la casa Portavella. Aquest nucli va gaudir d'un cens de 89 habitants, podent suposar que no va arribar al centenar d'habitants en aquests darrers segles. En el fogatge de l'any 1516 hi consten set focs.

El camí que ens duu a la casa Portavella comença a la carretera que recorre per la vall de les Lloses, entre els punts quilomètrics catorze i quinze, junt al peu de l'hostal o bar el Cremat. A una cota altimètrica de 815 metres sobre el nivell del mar, el camí es dirigeix cap a Sant Sadurní de Noya. Passats els tres quilòmetres trobem un desviament a la dreta amb l'indicador de Portavella. El desviament, amb forta pujada en algun tram, ens durà fins al coll dels Camps de Sant Pere, entre el serrat del Bou i el de les Falgoses. En front nostre es troba un turó on hi ha la masia coneguda pel nom darrerament

esmentat. Cap a la dreta, el camí, tot seguint la mateixa cota altimètrica, ens condueix mig quilòmetre més enllà a la parròquia de Sant Martí de Vinyoles i a la casa Portavella, a 1055 metres d'altitud.

La casa Portavella és esmentada en un document del segle XII, el qual comenta un fet ocorregut al segle X com analitzarem més endavant en aquesta història. L'estructura principal de la casa correspon a la d'una edificació d'estil gòtic. Bastida sobre un roquerar, fet d'unes especials connotacions que explicarem en un altre capítol, la part més antiga correspon a la seva torre de defensa de planta quadrada, d'una llum interior d'uns 5,50 metres. Distribuïda en cinc nivells o pisos de bigam i encadellat de fusta, el seu accés primitiu era mitjançant una porta d'arc rodó o de mig punt, que recorda l'estil gascó del segle XIII. La porta orientada a l'oest, actualment es troba tapiada. Es va inutilitzar amb la construcció d'una escala adossada per donar accés a la planta noble de les edificacions posteriorment afegides a la torre de defensa. El desplaçament vertical, dins la torre, es feia mitjançant una escala de fusta en la qual, actualment, per haver s'hi obert nous accessos des de la construcció afegida, solament es pot utilitzar per a les plantes superiors. El darrer tram és en forma d'escala de cargol.

L'actual edificació s'estructura sobre una planta amb quatre parets de càrrega, orientades d'Est a Oest, que conformen tres grans espais rectangulars, limitats a cada extrem per parets de tancament. Aquest conjunt quedava separat primitivament de la torre de defensa. La seva construcció no va ser feta simultàniament, sinó que el tercer espai, el que dóna al sud, es va bastir a principi del segle XVIII. La disposició de les espitlleres en el mur de l'espai central ens indiquen que aquest mur havia fet, en el seu temps, funcions de façana. Aquest espai central correspon, doncs, a la part més antiga de l'edificació.

Tot entrant per la porta principal de l'actual edificació, orientada al nord, ens trobem situats en un espai que podem considerar com a vestíbul. En front de l'entrada se situa l'escala de pujada a la planta noble. A l'esquerra veiem l'antiga porta tapiada de la torre de defensa, junt a aquesta, una petita porta dóna accés als baixos de la torre. Al fons, i sota la volta d'escala, una porta ens condueix a un nou cos d'edificació adossat a l'edifici principal, entre la torre i aquest darrer. Aquest afegit es va dur a terme al segle XIX i va servir per ubicar espais destinats a estables. A la dreta i fons trobem la porta d'entrada a la part central i nord de l'edifici. Espai central que en planta baixa era destinat a la cavallerissa. Originàriament tenia un enllosat molt irregular, de pedra, actualment enrassat amb paviment de formigó. Prop de l'extrem més oposat a la seva entrada, junt a la paret, es trobava una llosa d'uns 60x60 centímetres que donava accés a un espai soterrat. Aquest accés quedava completament dissimulat amb l'enllosat situat sota la llarga menjadora de la cavallerissa. Penetrant dins del forat tapat per la llosa, ens condueix a un soterrani d'uns 2,30 metres d'amplària per 9,60 de llarg., amb sostre de volta de punt rodó de pedra heterogènia, amb un ressalt a manera d'imposta, que podia haver fet la funció de suport de l'encofrat de la volta. Uns 6,60 metres de longitud de la volta, presenten millor execució que la resta dels 3 metres, quedant aquesta darrera com una part afegida. L'accés a aquest túnel, que hem descrit anteriorment, es troba adossat a una paret del soterrani, fet que facilita la col·locació d'una escala de fusta per a baixar. Si el forat s'hagués situat a la

part central de la volta hom podria suposar-li una utilitat més adient, com a sitja o abocador.

L'esmentat túnel soterrani va ser utilitzat d'amagatall pels habitants de la casa, al llarg dels segles, fet que va permetre llur supervivència davant els atacs de gent hostil. Les diverses guerres amb el francès poden haver posat a prova l'amagatall. De la guerra civil del 36 ens donaren testimoni que així va ser.

Tot just entrant a la cavallerissa, una porta situada a la dreta ens duu a la part nord de l'edifici on es troba el forn de pa, antiga cuina de la casa. Junt a aquesta, una petita cambra serveix de rebost. Fins aquí el que podem trobar a la planta baixa.

Pujant l'escala que hi ha al vestíbul, ens condueix a la planta noble de l'edificació. Anem a raure dins d'un ampli distribuïdor. A la seva dreta, al fons, una porta dóna accés a la primera planta de la torre. La cambra disposa, en el parament oposat a la seva porta d'entrada, d'una font o rentamans de pedra encastada en el gruixut mur de la torre, que es troba complementada amb un arc de pedra. L'aigua deuria brollar per la boca d'una carassa, en forma de cara humana, molt malmesa per les agressions sofertes al llarg del temps. El seu estil indeterminat no permet establir si es tracta d'alguna reproducció o pertany a la resta de pedres d'anteriors edificacions existents en aquest lloc que es van aprofitar. Pedres que es van fer servir com a murs de contenció del replè de terres en la construcció de l'era de la casa, enfront de la porta principal.

A la dreta de l'esmentat distribuïdor rau la porta que, en creuar-la, ens condueix a la cuina, la qual té dues finestres que donen a la façana nord. Entre finestres se situa el foc de terra coronat amb una campana de fums, corba amb boca d'arc. Una grossa biga de fusta que suporta un arranjament de paret, divideix l'àmbit en dos espais. Aquesta conforma, fins a la paret, un prestatge escudeller.

A la paret del distribuïdor, enfront de l'escala d'accés, roman, encastada a la paret, la resta d'una gerra o alfàbia de grans dimensions. En aquest mateix pany de paret i a l'esquerra, una porta dóna entrada a una petita cambra. A l'esquerra de l'ampli distribuïdor una porta vidriera ens separa de la sala principal o menjador de la casa. La sala d'uns onze metres de llargària, volta els seixanta metres quadrats de superfície. Té per a la seva ventilació i il·luminació natural, una finestra amb festejador oberta sobre la façana oest i una porta balconera, oberta sobre l'antiga façana est, la qual dóna accés a una galeria coberta, galeria que pertany al cos d'edificació afegit al segle XIX. Prop de la paret, on en un dels seus extrems té la porta vidriera, se situa una taula feta de dos parts d'un tronc d'una sola peça, de set metres de llargària. Els dos bancs que acompanyen la taula són de la mateixa llargària i d'una sola peça de fusta. Les seves dimensions l'han salvat de les diferents espoliacions que ha sofert la domus. Anys ençà, segons ens explicava l'actual propietari, va ser rescatada quan se l'enduien amb un camió. Hem fet incís sobre aquest moble ja que és una de les poques peces notables que queden del mobiliari original.

A l'altre extrem de la paret, junt a la façana oest, rau una porta la qual mitjançant un pas enfinestrat, ens mena a una cambra amb ventilació i vistes per la façana nord. Enfront de la finestra del pas s'obre una porta cap una petita cambra.

La paret de la sala, oposada a l'esmentada anteriorment, corresponia a l'antiga façana sud del conjunt bastit entre els segles XVI i XVII. Deuria disposar de tres finestres obertes cap a la vall. Actualment dues d'aquestes finestres s'han convertit en portes que donen entrada al cos d'edificació afegit a principi del segle XVIII. Cos que gaudeix de tres cambres amb llur corresponent finestram.

Com a coronament de tot aquest conjunt arquitectònic una coberta de teula àrab amaga una immensa golfa, ventilada per unes finestres distribuïdes en funció de les obertures que hi ha a la planta noble.

A la part exterior de l'edificació principal hi ha una sèrie de cossos afegits. El més important correspon a la nau, junt a la façana nord. La nau bastida amb coberta de doble pendent, disposa d'un magnífic arc d'obra vista de mig punt, situat a la part central de l'espai. Aquest arc, a tot l'abast de la nau, serveix de suport del bigam de la coberta. La construcció correspon al segle XIX i va ser feta per aleshores propietari, en Josep Vilarnau i Escrigas. El nivell original de la sala de la nau fóra el corresponent al d'un soterrani pregon respecte de la casa pairal. El terra actual, d'encadellat de fusta, es troba més alt que el terreny original, sobretot al costat que correspon a la façana nord de la casa.

El cos d'edificació, de principi del segle XVI, que correspon a la façana sud, disposa, al nivell que correspondria al soterrani de la casa, d'un porxo obert a l'exterior mitjançant tres arcades amb arc de punt rodó que es recolzen sobre la imposta de coronament d'uns pilars de pedra. Atès el desnivell del terreny el porxo es troba obert a l'espai lliure i no soterrat. Els arcs presenten la característica que foren doblats amb uns contraarcs de la mateixa manera que els pilars. Sembla que els arcs originals que duïen la inscripció de casa Portavella van ser traslladats al mas d'Amunt, de Sora, prop d'Alpens, que havia estat propietat dels Portavella. Sort semblant va patir la finestra gòtica de la planta noble de la torre de defensa, víctima de les diferents espoliacions fetes a la casa quan aquesta era deshabitada. Tot aquest indret a la façana sud, junt amb una sèrie de coberts annexos són destinats des de sempre a estables.

Tornant a la zona d'accés principal de la casa, per la seva façana nord, tot travessant l'era, descobrim dos grans coberts, originàriament destinats a quadres. El cobert més important, amb un gran arc d'obra vista que configura la seva façana principal, ha sofert una important remodelació per part dels darrers estadants de can Portavella. Dividit en dos nivells, la planta baixa disposa del servei d'una cuina moderna amb els seus annexos i una important sala menjador amb llar de foc. A la planta primera, la ubicació d'uns dormitoris amb lliteres i uns serveis completen la instal·lació adient per a una casa de colònies escolars. Transformació que es dugué a terme a mitjans dels anys 80.

No podíem acabar aquest capítol sense agrair a l'equip de persones de la colònia "Casa Portavella" el gran esforç de rehabilitació de l'edificació que van dur a terme. S'ha de tenir en compte l'estat de degradació en què van trobar el conjunt arquitectònic, amb nombroses bigues afectades per les termites i l'important esquerda que patia la torre de defensa com a conseqüència d'un llamp. Aquest equip va convertir el mas en un centre experimental de preparació dels joves per a la formació professional agrícola, així com d'escola de convivència i amor per la natura.

Capítol 5 La inscripció

ITO3, aquesta inscripció esculpida a la llinda d'una porta, situada a la sala principal de la masia Portavella, ens fa pensar que el que s'hi vol reflectir és l'any de la construcció. Aquesta és una apreciació lògica però subjectiva. Creiem que la primera intenció era, en efecte, indicar que l'ampliació de l'edifici s'havia dut a terme l'any 1703. Però de fet, i tot realitzant una anàlisi objectiva, el que en concret veiem és la lletra tau de l'alfabet grec i no el número 7.

Consultats els antecedents referents a la interpretació del número 7 al llarg de la història, podem comprovar que mai ha estat representat amb la forma d'una T. Per tot això aquesta inscripció passaria a ser un cas únic en la grafia de l'esmentat número.

A l'obra exhaustiva de Georges Ifrah "*Histoire universelle des chiffres*" podem analitzar l'evolució del número 7 des de la cultura àrab, i, ja a l'edat mitjana amb el romànic i posteriorment amb el gòtic, sense que aparegui la imatge de la lletra T com a substitució del número 7.

Cal deduir, doncs, que és pot fer una segona lectura de la inscripció. En efecte no és descabellat pensar en l'assessorament dels monjos del monestir de Ripoll en la construcció de la *domus*. La relació de la casa amb el monestir, ja ve de lluny, perquè havia estat objecte de cessió al monestir l'any 938, pel rei de França Lluís IV. La proximitat del monestir, la certesa de l'existència de monjos entesos en l'art de la construcció i també l'existència de monjos transcriptors i coneixedors del grec¹ fa possible la següent segona lectura de la inscripció:

I	= lletra iota	ι
T	= lletra tau	τ
O	= lletra omicron	ο
3	= 3.	

Si hem vist que el número 7 (visió subjectiva, però lògica) tenia una segona lectura com a lletra T (visió objectiva i real), hem d'analitzar ara el que passa amb el número 3.

Potser que el número 3 sigui també una lletra de l'alfabet grec?. A la història de l'evolució de l'esmentat número podem comprovar, en el seu origen àrab, els exemples d'inversió i distorsió del número, estesa també a Europa pels mateixos àrabs i posteriorment pels transcriptors i traductors. Si el número 3 s'ha representat com la lletra sigma majúscula invertida, també existeixen versions d'inversió del número que recorda molt aquesta mateixa lletra².

Hem arribat a la conclusió que, efectivament, existeix una clara intenció, dels autors de la inscripció, de donar-li un doble sentit sense fer-lo massa evident. És a dir, la segona lectura no podia eclipsar del tot a la primera, per tot això van considerar deixar el número 3 com a tal número, sense afectar-lo de

¹ Madrid, Biblioteca Nacional, cod. Al6 (ara 19) fol 2 part superior esquerra-CF. R.burman pl XLI 286: "extracte d'un manuscrit referent al càlcul manual de Beda el venerable, copiat a Santa Maria de Ripoll. En ell podem veure com el transcriptor estableix la correspondència entre el sistema numèric grec i llatí."

² (992) Bibl. de San Lorenzo del Escorial: Codex Aemilianensis Ms. Lat. D.i.I. foli 19v: $\Sigma = 3$.

cap mena d'inversió que el transformés directament en la lletra sigma majúscula.

Acceptada com a vàlida aquesta segona lectura, queda definitivament així: ΙΤΟΣ. La seva traducció directa del grec és la següent: *Allà on es pot anar, accessible*.

La interpretació d'aquest significat en el context estructural de l'edifici és la següent: abans no existia aquest cos de l'edificació. Ara doncs, la porta dóna pas a un lloc accessible.

Lloc accessible, allà on es pot anar... però nosaltres podem pensar ara, en allò que es pot fer en aquest lloc, un cop traspassada la porta.

Si pensem en la lletra epsilon (Hem partit de la base que els símbols esculpits a la pedra són en majúscules. Si fossin en minúscules, el número 3 podria semblar també una epsilon invertida), veurem que ens donaria la paraula ΙΤΟΕ, paraula sense un significat directe en grec.

Ara si, jugant amb les mateixes lletres ens dóna les següents variants: ΙΟΤΕ plural d' οιδά que vol dir "observar", ΙΤΕ (sense la o) té un significat molt semblant = anar. També de la mateixa família tenim ειδω = veure amb els seus ulls.

La versió completa del jeroglífic seria la següent:

Allà on es pot anar, a observar, o veure amb els seus ulls.

Ara bé, què és pot observar des d'aquesta cambra on ens trobem, un cop traspassada la seva porta?. Bàsicament l'impressionant paisatge que ens embolca des de la favorable situació d'aquest punt de vista. En efecte, la porta que duu la inscripció ΙΤΟ3 forma part de la sala principal de la *domus*. Correspon a la primera de l'esquerra, segons es mira des de la sala. La cambra a la qual dóna accés correspon a la cantonada sud-oest de l'edifici. Malgrat que la vista que podem copsar des de la seva finestra és molt equivalent a la de les altres dues cambres, hem de reconèixer que la façana oest, a part de donar vistes sobre el camí d'accés i a l'església (per una finestra avui tapiada), té més gran profunditat de camp visual que la façana est. Aquesta última façana, per la proximitat de Santa Margarida, molt més alta en cota altimètrica, no té indubtablement un camp de visió tant ampli.

L'autor o promotor de la inscripció no ha dubtat en aprofitar l'ocasió d'utilitzar aquests signes per a amagar un missatge, com a divertiment, demostratiu de la força de la visió subjectiva enfront de la visió objectiva?. O bé, ha estat mogut per un sentiment més profund, induït pels antics esperits de la *domus*?. Aleshores ens podem preguntar quin altre significat té ΙΤΟΕ, allà on es pot anar, allò que és accessible, que es troba al nostre abast d'entendre?.

Des de la finestra de la cambra a la qual ens ha invitat a entrar la inscripció ΙΤΟ3, contemplem el paisatge. La seva privilegiada posició ens permet veure una gran extensió del territori amb un continu de valls i muntanyes que es perden i confonen en un llunyà horitzó. Quin territori és el que podem fonamentalment observar? Aquest és, sens dubte, el Lluçanès, vist des d'un dels seus límits extrems. Quin significat té, doncs, aquesta visió panoràmica?

El nom dels llocs, com hem dit anteriorment, és una de les coses que més resisteix el pas del temps. Els colonitzadors o conqueridors imposaren els seus noms als primitius topònims. Els romans anomenaren *Vicus* (actualment Vic), per sobre d'*Auza*, que era el nom ibèric del lloc. Malgrat això *Auza* perdura sota la forma d'*Osona* en aquella comarca.

La consulta obligada del "Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana" d'en Joan Coromines, ens durà a resoldre, d'una forma escalonada, l'etimologia del topònim *Lluçanès*, tal com expliquem en el capítol final: La llegenda de Portavella.

Com a curiositat, tot resseguint el mapa de la Lucània hom pot comprovar l'existència d'antics topònims que semblen haver-se duplicat a les terres catalanes. D'aquesta manera podem trobar una ciutat, *Moio*, que pot ser Molló o Moià, com també una muntanya *Cavallara*, que ens recorda la serra Cavallera. Un *Orria* per Orri, un *Luca* per Lluçà, *Aiguavella* per Aiguabella, etc. tot descartant els topònims d'origen més modern. Ho hem de considerar simplement com una coincidència?

Capítol 6

Expedició a Catalunya

“L’any 197 a.C. es revoltaren els turdetans del nord d’Hispania i a conseqüència de la revolta morí Caius Semproni Tudità. Per a reprimir la insurrecció fou enviat Marc Porci Cató. La campanya militar es va desenvolupar al nord de la península, en el territori dels bergistans, amb capitalitat a la població de Berga”. Així ens ho explica Polibi, en els fragments que ens han arribat del seu llibre XIX, l’inici del qual seria una de les més importants campanyes de l’exèrcit de Roma.

L’expedició es composava de 25.000 homes amb 5.000 genets i els va traslladar de les terres d’Itàlia, mitjançant gran quantitat de vaixells, fins a Empúries, on van desembarcar “*M. Porcius Consul, postquam abrogata est oppia lex, extemplo viginti quinque navibus longis*”. El cònsol Marc Porcius, com l’anomena l’historiador Titus Livi, era un home d’unes especials qualitats i caràcter.

“*Marcus Portius Cato*”, Marc Porci Cató nasqué al municipi de Túsculum, l’any 234 a. de C. fill d’una família d’origen molt humil i havent quedat orfe de molt jove es dedicà per sobreviure al conreu, que ell mateix portava a terme, d’unes terres obtingudes per herència del seu pare. D’aquí li vingué la gran afecció per l’agricultura, que no va deixar mai.

A partir dels disset anys, en què es va incorporar a la milícia sota el comandament de Fabi Màxim, la seva escalada fou impressionant, culminant amb la seva brillant actuació en la batalla de Sena, on morí Asdrúbal, fet que va propiciar una important treva dins de la segona guerra púnica. Diuen que, des d’aleshores, Cató va ser tribú militar.

Cató sempre aprofitava els moments de pau per a retornar a casa seva on es dedicava al conreu de les seves terres, colze a colze amb els seus esclaus.

Així, amb la fama guanyada a la guerra, amb la seva qualitat espartana i amb la seva oratòria que li van fer conquerir nombrosos amics, es traslladà a Roma, on, als trenta anys, fou elegit qüestor i assignat al cònsol Corneli Escipió a qui va acompanyar en les campanyes militars de Sicília i Àfrica.

El seu caràcter tenaç, recte i auster, el va ajudar a triomfar en la seva carrera diplomàtica i militar. Als trenta-cinc anys fou elegit magistrat regidor de la classe baixa del poble romà. Als trenta-sis anys el van destinar com a pretor de l’illa de Sardenya. El seu ben guanyat prestigi li va valer per ser elegit cònsol als trenta-nou.

Als quaranta-un anys, havent estat destinat al govern de la península Ibèrica, li va tocar organitzar l’expedició més gran feta mai sobre Catalunya (Titus Livi XXXIII i XXXIV i Cató “*oratio dierum dictarum de consulatu suo*”). El motiu, l’exposat amb paraules de Polibi al principi d’aquest capítol.

L’organització de tan gran moviment de tropes es deuria iniciar a les terres de la Campània italiana, lloc d’on sortirien la major part dels recursos humans (aquesta hipòtesi queda àmpliament justificada en un altre capítol d’aquesta narració).

Marc Porci necessitava gran quantitat de vaixells pel transport i, com si no, deuria recórrer als famosos penteconters grecs, aliats aleshores, amb matriculació a la ciutat de Vèlia, al final de la vall de la Lucània.

Existeix un precedent d'aquest fet que es va donar anteriorment a la campanya militar de Sicília. Així ho explica Polibi (I.20.14) *“ans manllevaren quinquerems i tirems als Tarentins i locris i també als eleates (habitants de Vèlia) i napolitans i amb elles traslladaren agosarament llurs homes”*.

Normalment quan s'inicia una expedició d'aquestes característiques, el gros de l'exèrcit es formava en el lloc de partença, en aquest cas Vèlia i Nàpols com a punts principals. Les naus amb la seva càrrega humana i material vorejaven la costa, cap al nord, amb l'escala obligada dels ports d'Àntium i Òstia, on es completaven els comandaments de la tropa i l'equipament logístic. L'altre port de reclutament i aprovisionament obligat haguera de ser Massília. Des de Massília les naus amb llur nova càrrega d'equins, aprofitaren el vent gregal per arribar a Empúries, punt de desembarcament.

La contribució grega a aquesta expedició queda palesa per l'ús de les seves naus, tant apreciades pels romans per llur rapidesa. No podem dubtar que el suport humà fou també important, si més no per la participació de la marineria grega. L'alt nivell cultural dels eleates i focuus-massaliotes, en general, era tingut en molta estima pels romans. Així, no podem descartar la hipòtesi que el cònsol Marc Porci disposés de personal grec qualificat dins d'aquesta gran expedició. La presència de metges, enginyers militars, geògrafs o consellers focuus es dóna com un fet normal, dins d'un ampli ventall de personal auxiliar, sense descartar qualche cohort de combatents, fet usual en la composició de les legions romanes. Les legions sempre disposaven d'unitats de xoc de procedència no romana.

Acampades a les platges de Pals entre Empúries i Roses, d'una de les dues legions, com a mínim, va disposar el cònsol Marc Porci per a sotmetre la ciutat de Berga, principal focus de la rebel·lió que es va estendre ràpidament a altres ciutats importants de l'Hispania Citerior, nom com era coneguda Catalunya, en aquell temps. *“Consul interim, rebellione Bergistanorum ictus, ceteras quoque civitates ratus per occasionem idem facturas, arma omnibus cis Iberum Hispanis ademit”*. Aquests pobles queden descrits en el següent paràgraf: *“Ea tam exigua manu oppida aliquot cepit : defecere ad eum Sedetani, Ausetani, Suessetani, Lacetanos, deviam et silvestrem gentem”*. Diuen les cròniques que la conquesta de Berga fou molt difícil. El setge de la ciutat va ser prolongat en el temps.

El moviment de les tropes cap a Berga es deuria fer per l'eix natural de penetració. Distància més curta entre Empúries i Berga. Aquest eix correspon al camí que duia a les ciutats d'Olot i Ripoll, passant pel l'estany de Banyoles.

No es descarta, per aquest motiu, que el cònsol Marc Porci disposés de campaments de gran importància logística en la seva rereguarda, prop de l'eix natural de penetració. La intendència i l'hospitalària són dos factors importants a tenir en compte en tan gran desplegament de forces. Donada la distància en què es trobaven d'Empúries, aquests campaments eren peça obligada i necessària per a portar a bon terme tota l'operació militar...

L'enginyer de Cató i la força de les seves legions van acabar amb la revolta d'aquesta zona Citerior. Triomfant, Cató va poder ajudar al pretor Manlius de l'Hispania Ulterior que també tenia dificultats amb els indigets, però una nova revolta dels pobles de l'Ebre va cridar l'atenció del cònsol. La seva intervenció va ser ràpida i efectiva. Segons ens explica Polibi, en el seu llibre XIX, un cop vençuts, Cató va ordenar que fossin enderrocats els murs de les

ciutats allèn el riu Ebre. “N’hi havia moltes, i en elles vivia una gran quantitat d’homes bel·licosos”. L’ordre es va complir i executar només en un dia.

Aquesta destrucció i d’altres, dutes a terme sistemàticament pels romans, va fer impossible la posterior identificació de restes arquitectòniques gregues, enmig dels pobles ibers que van rebre la influència de la cultura grega.

Finalitzada la segona guerra púnica, l’any 201 a.de C., i després del procés de pacificació dels pobles autòctons, va començar la veritable colonització de Catalunya sota la *pax romana*.

Els estudiosos del tema són d’acord que l’inici de l’organització territorial en vil·les dataria de finals del segle II a. de C. i inicis del segle I a. de C. Malgrat aquestes dates prefixades, hom pot pensar que la relació entre l’acabament de la guerra i l’establiment de ciutadans romans, llicenciats de l’exèrcit que reberen uns lots de terra, es deuria produir a principis del segle I a. de C. Aquests veterans de l’exèrcit foren els protagonistes de la veritable colonització agrícola de Catalunya.

La centuriació de les terres, amb la mesura agrària romana equivalent a 200 jovades (50 hectàrees) fou estesa a tot arreu. Un esdeveniment semblant es produí a l’Àfrica Proconsular en aqueixa mateixa època. Als llicenciats de la milícia se’ls hi van adjudicar lots de terra de 100 jovades (25 hectàrees, aproximadament a cadascun).

Darrera d’aquesta colonització agrícola s’intueix la mà d’un promotor conegut per tots nosaltres: el pagès, d’ulls blaus i pèl roig, que fou en Marc Porci Cató. El seu tractat “*Liber de Agri Cultura*”, culminà l’ajut als colonitzadors. Un autèntic tractat d’economia rural.

Capítol 7

La llegenda de Portavella

El cos d'exèrcit romà, sota el comandament de Marc Porci Cató avançava lentament enmig la boira baixa que omplia la vall de les Lloses. Acamparen passada la roca de Baborers. Deixant el camí al fons de la vall que travessaven per anar cap a Berga, un grup d'exploradors pujà muntanya amunt. Si creuaven la serralada situada al sud de la vall, podrien trobar una drecera i baixar vers una nova vall, lloc on es troba avui la ciutat d'Alpens. En arribar a un punt de la carena on hi ha un coll, la boira es dissipà. Al fons, a la dreta, cap al nord, observaren un promontori rocós que sobresortia del mar de boira.

Eren a uns mil metres d'altitud, el terreny vers el promontori que sobresortia, era planer. El grup d'exploradors, en el qual probablement hi havia algun eleata, arribà prop de la base del promontori. Hagueren de pujar un fort pendent fins a la base d'una petita esplanada encerclada al nord per una paret rocosa, continuació del destacat promontori. L'esmentada esplanada, avui en dia, es troba omplerta de terra i runes procedents de les antigues construccions que existiren en aquell lloc, sostingudes per un mur de contenció de pedra. La seva part superior fou habilitada com l'era de la masia construïda molts anys després.

Aquell lloc era ideal per l'establiment d'una vil·la romana, car es trobava protegida del vent de tramuntana per la part més alta de la serralada i tenia un parell de deus d'aigua amb un bon cabal, sobretot la situada a la part inferior del terreny. El nom del lloc fou conegut molts anys després com Sant Martí de Vinyoles. El nom de "vinyoles" indica que hi havien hagut vinyes en aquell indret. Els romans dugueren els ceps de la península italiana i tenien el costum de plantar-los a gran altitud. Marc Porci Cató en el seu llibre "*De Agri Cultura*" XI, indica com cal governar una vinya : "*Quo modo uineae iug. c instituere oporteat. Uilicum, uilicam, operarios x, bubulcum l, asinarium l, salictarium l, subulcum l, summa homines xvi ...*" El nom de "vinyoles" i la seva situació privilegiada, facilita l'evidència de l'establiment d'una vil·la romana en aquest lloc.

Continuem el llegendari relat després d'aquestes puntualitzacions. Examinat el lloc pel cònsol Cató, aquest decidí establir, doncs, una vil·la romana, futur centre de proveïment de les tropes. La configuració del terreny amb el gran promontori i la possible obertura natural situada a la base de la paret rocosa, fet que analitzarem més endavant, dugué als grecs eleates a comparar el lloc amb la seva ciutat d'origen a la Magna Grècia, Vèlia. El lloc era petit en comparació amb la magnificència de Vèlia, però la semblança de la formació rocosa, junt amb el record que duien de la ciutat, origen de l'expedició a Catalunya, féu que aquells grecs bategessin l'indret amb el nom de Porta Vèlia. Es tracta d'un portal en forma de túnel a la paret rocosa, situat al punt més alt de la ciutat de Vèlia, túnel que la divideix en dos tal com hem explicat en el capítol "Vèlia, ciutat de la Magna Grècia".

De la vil·la romana o acrópolis situada a la part més alta del promontori de Can Portavella, no en queda res. Sobre les runes de l'establiment romà fou aixecada, al segle XII, la torre quadrada de defensa que hem descrit en el capítol "L'antiga casa senyorial de Portavella".

El primer que ens pot sobtar és la comparació que fem entre el lloc de Can Portavella i la ciutat de Vèlia. Vèlia era port de mar i Can Portavella es troba a l'interior, a més de 1000 metres d'altitud. La imatge de Vèlia amb el seu promontori, on es troba l'acròpolis que penetra mar endins, és comparable a la visió del promontori de Can Portavella penetrant dins del mar de boira, quan en uns màgics dies de l'any s'estén als peus del roquer on es troba la torre de defensa de Can Portavella. La boira marca la forma d'una badia tot seguint la curvatura que presenta el camí d'arribada a la casa, com la badia on es trobava el port de Vèlia. Del llegat que ens feren els grecs donant nom de lloc a molts indrets de la geografia de Catalunya, podem copsar com molts d'aquests noms eren posats atenent a una especial característica de l'indret en un moment determinat, aspecte que cridà l'atenció dels exploradors a mesura que anaven descobrint i colonitzant el nou territori.

En segon lloc hem d'explicar la relació entre els topònims Porta Vèlia i Portavella. Sabem que el so de la lletra *el* doble, "ll", no era coneguda en llatí ja que el so de les dues *el*s juntes eren com el de les *el*s geminades. Per tant el so més semblant era el que sorgí de la unió de les lletres *el* i "ll". Passaren els segles i el llatí es transformà en les diverses llengües romàniques actuals. Per exemple: *filia* es transformà al català com *filla*, *Cornelia* en *Cornellà* (nom de la ciutat del Baix Llobregat), *Massilia* al francès *Marseille* (*Marsella*), etc. Així *Vèlia* es transformà en *vella*. Un avantpassat dels Portavella redactà el seu testament hològraf el 1601. En aquest document veiem com escriu del seu nom: Joan Portavelia, i Joan Portavellia. El nom de la casa pairal figura com Porta Vèlia. Va escriure Porta Vèlia per una casualitat o els esperits de la *domus* el van influenciar perquè deixés constància del nom original ?

Al mur de contenció del camí que duu a la torre de defensa de Can Portavella, podem veure a la seva part central, un arc de descàrrega. O sigui que quan es va construir el mur de pedra es va creure necessari reforçar-lo amb un arc de descàrrega. Normalment aquest reforç s'acostuma a fer quan la part fonda de la fonamentació del mur presenta una discontinuïtat en les roques de l'assentament del mur. Pot ser que el terreny presentés una balma o fissura, sinó no hauria estat necessari complicar la construcció del mur amb un arc. Al segle XIX fou afegida una nau auxiliar adossada a aquest mur. Dins d'aquesta nau es pot comprovar l'existència d'aquest arc de descàrrega. Tot això ho expliquem, perquè la porta grega de Vèlia té, a la seva part superior, un arc de descàrrega. Per l'altre costat de l'accés de Can Portavella, a dos o tres metres més enllà d'aquest arc, a la part avui colgada de runes on hi ha l'era, la llegenda ens diu que podria haver, doncs, un forat o balma, aquest fet com hem explicat al principi d'aquest capítol féu que els exploradors eleates-romans bategessin el lloc amb el nom de *Porta Velia*.

A Can Portavella no s'han fet excavacions. Potser s'haurien de fer en la zona de l'era, punt on es poden trobar restes de les construccions anteriors al segle X. Els encarregats de la casa de colònies, establerts en aquest lloc a finals dels anys 80 del segle XX, dugueren a terme una minuciosa restauració del conjunt d'edificis. En la visita que realitzàrem, a principis dels anys 90, ens ensenyaren el que havien trobat: diverses monedes de diferents èpoques i una punta de llança. La secció de la punta de llança era en forma de creu, que recordava el tipus de punta de llança grega.

En el capítol "La inscripció" s'ha analitzat el significat del que es troba gravat a la llinda d'una porta que dóna accés a un lloc d'àmplia visió

panoràmica. La inscripció té un sentit, en grec: allà on es pot anar, accessible, allò que és accessible. De tot el que es veu des d'aquell lloc, podem veure el Lluçanès, de la mateixa manera que des de Vèlia es veu la Lucània. L'anàlisi etimològica de Lluçanès ens duu a Lucània. Respecte d'aquesta etimologia hem escrit el següent: *Si bé s'ha dit que el Lluçanès rebé el nom del castell de Lluçà, també por ser ben a l'inrevés. En el document més antic de l'any 905, trobem l'expressió "castrum Lucano", per tant partim d'aquesta paraula escrita com Lucano per fer les següents consideracions: el mot "Lluca—mira" es refereix a una lucarne, finestrella de les golfes , que antigament havia estat lucanne, correspon a l'aranès i occità: lucana, lucano, que en català és lluçana. La transformació de la lletra L amb LL, és, doncs, molt comuna en català. un dels noms que perviu més al llarg dels temps és el nom dels llocs. Quan el domini de Roma, posterior al domini cultural dels grecs, s'estengué per tot el país català, una de les importacions que van fer fou l'elaboració de llonganissa, indústria actualment famosa a la comarca d'Osona. Analitzant aquesta paraula veiem que ve del llatí vulgar lucanicia, derivat del lucanica, botifarra o llonganissa, que prengué aquest nom pel seu lloc de procedència: la vall de la Lucània, situat a la Magna Grècia. Per tant hem de creure que el veritable origen del topònim del Lluçanès podria molt bé ser el de la vall de la Lucània.*

Curiosament, si el Lluçanès té el lloc de Lluçà, la Lucània té també el seu Luca.

Malgrat les devastacions, musulmanes o cristianes, o en la indefensió en què es trobaven els habitants autòctons, sempre hi ha hagut una població residual aferrada a la terra que ha continuat conservant i transmetent els noms de lloc i els costums dels seus avantpassats.

A la introducció del present relat feiem esment que la tradició oral més antiga és la que convergeix procedent de diferents branques familiars, separades en més de tres-cents anys. Aquesta tradició oral es refereix als orígens de la família. Les veus ens diuen que els Portavella vingueren d'Itàlia. L'introducció acaba amb la següent pregunta: Quan vingueren d'Itàlia, si tenim en compte que el mas Portavella ja era esmentat en un document del segle XII ? La resposta a aquesta pregunta queda resolta amb la llegenda de Portavella que us hem ofert en la recopilació dels fets que hem descrit en els capítols d'aquest relat.